

УДК 811.112'82-144

Мукатаєва Я.В., Кирилюк С.В.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ БАЛАД Й.В. ГЕТЕ

У статті зроблено аналіз лінгвопрагматичних параметрів балад Й.В. Гете з позиції реалізації інтенції суб'єкта мовлення. Зосереджено увагу на тому, що прагматична установка балади співпадає з її метою, а сприйняття контексту і перлокутивна реакція читача здебільшого засновується на повчальному, розважальному та суспільно-критичному підтекстах

Ключові слова: балада, лінгвопрагматика, фактор адресата, прагматична установка, вербальні і невербальні індикатори

Мукатаєва Я.В., Кирилюк С.В. Лингвопрагматический анализ баллад Й.В. Гёте. В статье осуществлён анализ лингвопрагматических параметров баллад Й.В. Гёте с позиций реализации интенций субъекта речи. Акцентируется внимание на том, что прагматическая установка баллады совпадает с её целью, а восприятие контекста и перлокутивная реакция читателя основывается на поучительном, развлекательном и общественно-критическом подтекстах.

Ключевые слова: баллада, лингвопрагматика, фактор адресата, прагматическая установка, вербальные и невербальные индикаторы

Mukatayeva Ya. V., Kirilyuk S. V. Lingual pragmatic analyse of Y.V. Goethe's ballads. The thesis presents lingual pragmatic parameters analysis of Y.V. Goethe's ballads realization. Ballad's pragmatic setting coincides with its purpose, but the context perception and perlocutionary reader's reaction is based to a great extent, on educating, entertaining, social and critical undertext.

Keywords: ballad, lingual pragmatic, factor of the addressee, pragmatic setting, verbal and nonverbal indicators

У дослідженні тексту з позиції лінгвістики важливого значення набуває прагматичний аспект. Прагматичний аспект органічно входить у теорію тексту, оскільки текст є основною одиницею комунікації і разом із функцією передачі оцінної та іншої інформації має і функцію впливу. Прагматичний вимір визначається тим, що текст будується за комунікативним планом відправника і реалізується стратегією комунікації між ним і читачем, отримувачем інформації [1, 54-55].

Поворот до прагматичних досліджень мовленнєвого спілкування відбувся на початку другої половини ХХ ст. У витоків прагматичного дослідження тексту стояли зарубіжні вчені

Дж. Остін, Г.П. Грайс і Дж. Серль. Однією з провідних ознак лінгвостилістичних і текстолінгвістичних досліджень ХХІ ст. вважається поєднання в дослідженні лінгвістики і прагматики, оскільки комплексна методика дослідження тексту дає можливість поєднати лінгвістичні, стилістичні та дискурсні методи аналізу тексту [18].

У сучасній лінгвістиці прагматику тлумачать також як семіотичну категорію тексту і визначають як орієнтацію на читача, із урахуванням здатності його сприймати повідомлення [8, 326]. Прагматику розуміють як "взаємозв'язок між адресантом і адресатом, що відбувається через особливий знак, тобто текст" [3, 169]. У прагматиці за одиницю аналізу береться текст, оскільки вся структура речень зв'язного тексту виконує прагматичну функцію. Тлумачення висловлювання значною мірою залежить від "фактора адресата" [2, 7]. Прагматика будь-якого тексту, у тому числі й художнього, є однією з невід'ємних рис, що визначено природою тексту як основної одиниці комунікації, у процесі якої поруч із концептуальною (емпіричною і логічною) функцією реалізується також і оціночно-комунікативна функція мови, скерована водночас і від індивідуума і до індивідуума [15]. Якраз у цьому виявляється соціологічна природа мови і людини як її носія [13, 43]. Акцентується увага на прагмалінгвістичних аспектах дискурсу [9, 320; 16; 17].

Завданням нашого дослідження виступає опис прагматичних параметрів тексту з позиції реалізації інтенції суб'єкта мовлення, а також включає в себе ту частину прагматики, яка визначається як "фактор адресата". Розуміння "фактора адресата" у художньому тексті визначається в першу чергу його загальною комунікативно – прагматичною установкою.

Слово балада походить від народно-латинського "ballare" – "танцювати". Балада визначається як епічний жанр казкового, фантастичного чи легендарного змісту: "Це сумовиті лірично-епічні пісні про незвичайні події, життєві конфлікти... з трагічним кінцем" [12, 108].

Переважаючими особливостями балади є наративність (система динамічних оповідних мотивів), комплекс певних

просторово-часових реалій (баладний хронотоп) і строго обмежений набір персонажів. Образи балади часто мають тенденцію до перетворення у символи. Елемент чудового у таких баладах є факультативним [6, 60].

Специфіка типу тексту "балада" полягає у його ідейно – естетичному характері. Автор (суб'єкт мовлення) мислить образами, він "кодує" зміст тексту в системі образних виразно – зображувальних мовних засобів [10, 52].

Аналіз текстів балад Й.В. Гете з позиції прагматичного аспекту дозволяє виявити багат шарову комунікативну структуру, що створює складну систему відносин між автором і читачем, яку можна представити як комплексне переплетіння прагматичних установок балади.

На нашу думку, прагматична установка балади співпадає з її метою.

Прагматичні установки, притаманні цим текстам, можна поділити на дві загальні категорії: обов'язкові (постійні), які зустрічаються майже в усіх текстах балад Й.В. Гете, і альтернативні, які є менш поширеними. У свою чергу обов'язкові діляться на повчальні та моральні суспільно-критичні; а альтернативні – на розважальні та художньо-естетичні.

Прагматика балад Й.В. Гете може бути зведена до набору прагматичних установок балади, які слід виокремлювати лише умовно, адже вони виконуються текстами одночасно, а їх підсилення або послаблення в окремих текстах утворює певну прагматичну мережу інтенцій.

Балада – це, перш за все, синтез епосу, лірики та драми. Епічний твір може увібрати в себе значну кількість характерів, подій, доль героїв, подробиць, деталей; драма – це дія, конфлікт; а лірика – це дух, почуття та емоції. Таким чином, автор балади має велике поле впливу на свідомість адресата: через лінію персонажів, через конфлікт та емоційну сферу. Отже, авторські мовленнєві стратегії у текстах балад підпорядковуються вищезазначеним принципам.

У баладах сприйняття контексту і перлокутивна реакція читача здебільшого засновується на повчальному, розважальному

та суспільно-критичному підтекстах, у яких реалізуються зазначені вище прагматичні установки балади. Підтекст, у свою чергу, втілюється через авторську оцінку, яка виражається у тексті експліцитно та імпліцитно [4, 5].

Для досягнення певного прагматичного ефекту автор використовує вербальні пропозиціональні і контекстові індикатори, які є точкою розгалуження смислів. Таким чином, створюється повчальний, розважальний або суспільно-критичний підтекст балад. Разом з тим, характерною особливістю проаналізованих текстів балад є зображення конфлікту крізь призму любовної тематики. Наведемо приклади таких індикаторів, враховуючи при цьому інтерпретацію тексту.

Прикладом наявності вербальних і невербальних індикаторів у тексті є балада "Der Zauberlehrling". Пропозиціональним індикатором імпліцитного смислу "пихатість" виступає слово "немічність", яке виражено строфами "...Herr, die Not ist groß! // Die ich rief, die Geister, // Werd ich nun nicht los...". Даний індикатор стягує на себе попередній смисл контексту (учень чарівника після смерті майстра захотів взяти владу над духами у свої руки, але забув слово з заклинання, що призвело до втрати контролю над ними) та генерує небуквальний, імпліцитний смисл – "переоцінка своїх можливостей". Таким чином, за допомогою пропозиціонального індикатора реалізується повчальний підтекст балади – потрібно об'єктивно оцінювати свої сили, вчасно визнати свої помилки та поважати авторитет майстра, вчителя.

Аналогічним прикладом може слугувати балада "Der Schatzgräber". Індикатором імпліцитного смислу виступає заклинання "Tages Arbeit! Abends Gäste! // Saure Wochen! Frohe Feste! // Sei dein künftig Zauberwort", що зводиться до думки про те, що все потрібно заробляти своєю власною працею, а не шукати "легкого" багатства. Смисл балади підсилюється ілюстрацією того, як бідняк з метою покінчити зі своїми бідами пішов шукати скарб. Він виконав увесь ритуал та побачив хлопчика, який сказав йому випити "Mut des reinen Lebens" ("силу чистого життя"), щоб зрозуміти настанову. Для персонажів балади вербальний індикатор "Schatz" означає точку розгалуження

смислів. Для шукача скарбу – це багатство, гроші, а хлопчик вкладає у зміст цього слова – життя, де є робота, друзі, щасливі та похмурі дні. Так виникає новий імпліцитний смисл балади – "радість життя не вимірюється кількістю грошей". При цьому, повчальний підтекст балади автор виражає експліцитно, про що свідчить вираз "...*Dann verstehst du die Belehrung...*".

Імпліцитний смисл контексту балади "Die Braut von Korinth" – конфлікт між двома релігіями (язичництво та християнство). Вербальним індикатором імпліцитного смислу є строфи "...*Keimt ein Glaube neu, // Wird oft Lieb und Treu // Wie ein böses Unkraut ausgerauft...*". Скоріше за все, у тексті балади присутні невербальні індикатори, які фокусують увагу на моментах, які забороняють дівчині, яка прийшла до свого названого нареченого, здійснити ті права, яких її позбавила мати, прийнявши нову віру та віддавши її в монастир, де вона згодом помирає.

Наведемо приклад балади "Der Gott und die Bajadere". Смисл даної балади виражений імпліцитно – каяття грішної дівчини та її помилування. Вербальним індикатором даного смислу є строфи "...*Es freut sich die Gottheit der reuigen Sünder...*", що стягує на себе попередній смисл контексту (муки баядери, вірність коханому та самопожертва як каяття) та генерує повчальний та суспільно-критичний підтекст одночасно.

Для впливу на чуттєве сприйняття та уяву адресата, автор використовує різноманітні висловлювання та вигуки (*Ach!; O!; Mitnichten!; Ach! weh! ach weh!; Ach Süßchen!; O nehmet, ihr Götter!; Bleibe, schönes Mädchen!; Liebe, komm und laß; Ferne bleib, o Jüngling!; Schon der letzte Schritt ist, ach! geschehen; Nein! bei dieser Flamme sei's geschworen; Ach, sein armes Herz war liebkrank; Wechselhauch und Kuß!*).

Окрім використання імпліцитних індикаторів для створення дискурсу балади використовується стереотипізація, яка лежить в основі фразеологічних знаків та базується на природних здібностях людини когнітивно моделювати навколишній світ та внутрішній рефлексивний досвід, піддаючи їх категоризації та алгоритму. Коди класифікують за сферами відображення ними

людського досвіду; виділяють соматичний, просторовий, часовий предметний, біоморфний та духовний коди. Так, деякі культурні коди демонструють стереотипи аксіологічної переінтерпретації, зокрема соматичний та просторовий. [14]

Як уже зазначалося, текст балади характеризується наявністю конфлікту: протиставлення фантастичного та реального світу, добра і зла, позитивного і негативного. Для досягнення конфліктності автор використовує соматичний та просторовий коди. Для ілюстрації використання даних кодів наведемо приклади з текстів балад:

Балада "Der Schatzgräber" (для позначення позитивного забарвлення – *ein Licht von weiten; gleich einem Sterne; heller ward's; Glanz der vollen Schale; blinken; Himmelsglanze; lichte Gabe; rein*; для позначення негативного забарвлення – *schwarz und stürmisch; die Nacht; Saure Wochen*).

Балада "Der Zauberlehrling" (для позначення позитивного забарвлення – *reich; voll; hohe Mächte; frei*; для позначення негативного забарвлення – *nieder; Wehe!; ersaufen; Wasserströme; scharf; krachend; naß; rufen*).

Балада "Der Gott und die Bajadere" (для позначення позитивного забарвлення – *lampenhelle; früh; die bunten Wangen; eine süße Nacht; t schweben; empor; zum Himmel; feurig*; для позначення негативного забарвлення – *abends; tief; schärfer; der Kenner der Höhen und Tiefen; nieder; dunkel; spät; die nächtlichen Stunden; nach langem Ermatten; nach spätem Erkalten; in den heißen Tod; Flamme*).

Балада "Die Braut von Korinth" (для позначення позитивного забарвлення – *im Stillen; Jugend und Natur; Himmel; erwärmen; sich wärmen*; для позначення негативного забарвлення – *schwarz; blaß; geleert; unsichtbar; dumpf; Geisterstunde; dunkel; blutgefärbt; hastig; starres Blut; spät; unbeweglich; kühlen; fremd; der Funke; die Asche; glühen*).

Наведені приклади демонструють активне використання автором "кодування", за допомогою чого адресант впливає на адресата, враховуючи його життєвий досвід. Разом з тим, можна підкреслити, що у культурі німецького етносу позитивна

оцінка опирається на поняття світлого, блискучого, солодкого, теплого, тихого, легкого, високого, близького тощо; негативна оцінка відображена відчуттям чорного, холодного, темного, сирого, довгого, глибокого, гарячого; напрямами донизу, назад, по колу тощо.

Художній текст є моделлю реального світу, він завжди, в прямій чи опосередкованій формі, вміщує в собі також "модель" творця художнього цілого, який є автором твору. Автор у тексті завжди займає певні просторово-часові та оціночно-ідеологічні позиції.

У більшості текстів балад частка прямої авторської мови незначна у порівнянні з часткою мови персонажів. Зокрема такі балади як "Der Schatzgräber", "Der Zauberlehrling" мають здебільшого монологічний спосіб викладу від першої особи, де лише в кінці присутні міні-діалоги з метою підкреслення гострої розв'язки сюжету. Слід також зауважити, що діалог у даних баладах містить індикатор, який позначає розгалуження смислу, різницю в його тлумаченні персонажами, що приводить до невідповідності між ілюкцією одного персонажу та перлюкутивним ефектом іншого.

Точкою розгалуження смислів у баладі "Der Schatzgräber" для персонажів є вербальний індикатор "*Schatz*". Для шукача скарбу – це матеріальні блага, а хлопчик вкладає у смисл слова "скарб" духовне багатство. Отже, перлюкутивна реакція хлопчика не відповідає ілюкції бідняка.

Більшість проаналізованих нами балад має діалогічний спосіб викладу. Прикладами таких текстів слугують балади "Der Junggesell und der Mühlbach", "Der Edelknabe und die Müllerin" та "Der Müllerin Reue". Діалог тут є самодостатнім. Саме у діалозі автор надає слово своїм героям і відступає у тінь, надаючи їм можливість самим виявити свою сутність. Автор зводить свою участь лише до певного відсотка пояснювальних уточнень (наприклад "Der Müllerin Reue"). Діалог – це завжди зіткнення різних способів мислення, різних, найчастіше несхожих світів, що особливо підсилює конфліктність балади.

Однак серед балад є й такі, в яких частка авторського мовлення значно переважає над мовою персонажів – "Der Gott und die Bajadere" та "Die Braut von Korinth". Тексти даних балад характеризуються особливо гострим конфліктом релігійної тематики та значним інформаційним наповненням, необхідним для інтерпретації тексту адресатом. Можна припустити, що це спричинило перевагу авторського мовлення над мовою персонажів, адже в авторській мові є більше можливостей модальної оцінки подій. Діалоги, в свою чергу, використовуються у текстах в тих місцях, де потрібно підкреслити драматизм сюжету. Разом з тим, авторське мовлення постійно перехрещується з мовою персонажів, що забезпечує двобічний зв'язок із загальносюжетною лінією.

Отже, прагматичні установки, які притаманні німецькомовним баладам, діляться на дві загальні категорії: обов'язкові (постійні), які зустрічаються майже в усіх текстах балад Й.В. Гете, і альтернативні, які є менш поширеними.

У баладах сприйняття контексту і перлокутивна реакція читача здебільшого засновується на повчальному, розважальному та суспільно-критичному підтекстах, що й визначають авторські мовленнєві стратегії. Підтекст втілюється через авторську оцінку, яка виражається у тексті експліцитно та імпліцитно та реалізується через вербальні пропозиціональні і контекстові індикатори, які є точкою розгалуження смислів.

У більшості текстів балад частка прямої авторської мови незначна у порівнянні з часткою мови персонажів, яка має монологічний спосіб викладу, де лише в кінці присутні міні-діалоги з метою підкреслення гострої розв'язки сюжету. Діалог у даних баладах містить індикатор, який позначає розгалуження смислу, різницю в його тлумаченні персонажами, що приводить до невідповідності між ілюкцією одного персонажу та перлокутивним ефектом іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. Учебник для вузов / Арнольд И. В. –5-е изд. испр. и доп.– М. : Флинта, Наука. – 2002.– 384 с.

2. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР, ОЛЯ : сер. лит. и яз. – 1981. – Т. 40 – № 4. – С. 356–367.
3. Бехта І. А. Текст в парадигматичній системі наукових лінгвістичних концепцій кінця ХХ – початку ХХІ століття: актуальні та віртуальні стратегії розвитку / І. А. Бехта // Дискурс іноземномовної комунікації. – ЛНУ імені Івана Франка. – 2002. – С. 164–192.
4. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л. Р. Безугла : Монографія. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
5. Безуглая Л.Р. Конструирование имплицитных речеактовых значений в дискурсе / Л.Р. Безуглая // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 726. – С. 72–77
6. Вишневский К. Д. / Балладная строфа // Проблемы теории стиха. – Л., 1984. – С. 60
7. Воробьёва О.П. Текстовые категории и фактор адресата / Воробьёва О. П. – К., 1993 – 200 с.
8. Гальперин И. Р. Стилистика английского языка / Гальперин И.Р. – М. : Высшая школа, 1977. – 332 с.
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Карасик В. И. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
10. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира. М., 1988. – С. 141.
11. Кухаренко В. А. Интерпретация текста. – М.: Просвещение, 1988. – С. 181.
12. Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К., ВЦ. "Академія", 1997. – 752с.
13. Падучева Е. В. Прагматические аспекты связного диалога / Падучева Е. В. – Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1982. – Т.41. – №4. – С. 305–313.
14. Селиванова Е.А. Фраземы и паремии в синергии дискурсивного пространства языка / / Актуальні проблеми менталінгвістики: Черкаси, 2005. – С. 89–92.
15. Сусов И. П. Коммуникативно-прагматическая лингвистика и её единицы / И. П. Сусов // Прагматика и семантика синтаксических единиц. – Калинин : Изд-во Калинин. ун-та, 1984. – С. 3–12.
16. Braunroth M. Ansätze und Aufgaben der linguistischen Pragmatik / Braunroth M. – Frankfurt, 1975. – 329 S.
17. Sandig B. Stilistik. Sprachpragmatische Grundlagung der Stilbeschreibung / Sandig B. – Berlin, 1986. – 201 S.
18. Sprachtheorie und Pragmatik / Hg. von H. Weber, H. Weydt. – Tübingen: Niemeyer, 1976. – 1. Aufl. – 398 S.